

УДК 101.1+168.5

A43

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 8 від 30 квітня 2021 року

Редакційна колегія:

*Козловець М. А., доктор філософських наук, професор;
Ковтун Н. М., доктор філософських наук, доцент;
Крилова С. А., доктор філософських наук, професор;
Панчук І. І., доктор філософських наук, професор;
Поліщук О. П., доктор філософських наук, професор;
Соколовський О. Л., доктор філософських наук, доцент;
Слюсар В. М., доктор філософських наук, доцент;
Горохова Л. В., кандидат філософських наук, доцент;
Чаплінська О. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри.*

Рецензенти:

*Білик Я. М., доктор філософських наук, професор, професор кафедри культурології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
Венгерська В. О., доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка;
Костючков С. К., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету;
Мельничук В. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету (м. Житомир).*

Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / редкол. М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. М. Слюсар, О. В. Чаплінська [та ін.]. – Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2021. – 210 с.

ISBN 978-966-955-270-7

У збірнику вміщено статті та тези доповідей учасників VI Міжвузівської конференції молодих науковців "Актуальні проблеми філософії і науки: виклики сьогодення". У матеріалах авторів акцентовано увагу на фундаментальних проблемах сучасної філософії та науки, особливостях розвитку гуманітарних наук у контексті посилення соціальної транзитивності і глобалізаційних процесів, філософському осмисленні сучасного соціокультурного простору, проблемах пізнання й освіти, філософській рефлексії особистості, гуманітарних аспектах розвитку техносфери та інших актуальних філософських проблемах сучасності.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями проблем сучасної цивілізації.

УДК 101.1+168.5

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021

© Автори, 2021

ISBN 978-966-955-270-7

спільні досягнення. Науковці стверджують, що в країнах з колективістською культурою нормативна згода безперечно сильніша, ніж у суспільствах з індивідуалістичною традицією; але відповідно, соціально-правові санкції за недотримання норм толерантної взаємодії більш суворі у країнах Сходу, ніж у західних державах [3, с. 49–51].

Врешті, застосування принципу толерантності, як доводить практика медіації, є продуктивною стратегією примирення сторін будь-якого конфлікту. Демократичні держави закладають принцип толерантності у підґрунтя політико-правових процедур, які мають на меті:

- забезпечення гарантій рівності позицій політичних суб'єктів та гармонії відносин між ними (поділ гілок влади, багатопартійність, ідейний плюралізм, гарантії прав опозиції, етнічних меншин тощо);
- протидію збереженню чи відновленню політичних систем, заснованих на принципах тоталітаризму (деспотії, автократії, фанатизму, ксенофобії);
- гарантії існування та реалізації свобод особистості в суспільному та приватному житті, але не за рахунок «не-свободи» інших.

Література:

1. Соціологія права: енциклопедичний словник [Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. 984 с.
2. Словник термінів з правової конфліктології / За заг. ред. М. І. Панова, Ю. П. Битяка, Л. М. Герасіної. Харків: «Одісей», 2006. 208 с.
3. Рубин Дж., Пруйт Д., Ким Хе Сунг. Социальный конфликт: эскалация, тупик, разрешение. Санкт-Петербург: Прайм–ЕВРОЗНАК, 2001. 352 с.

Костянтин Вергелес,

доктор філософських наук, професор,

Тетяна Школьнікова,

старший викладач кафедри філософії та суспільних наук,

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

ПРАВОСЛАВ'Я ЯК ЧИННИК ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ

Останнім часом істотно зросла зацікавленість православ'ям як одним із виявів національної самобутності. Відтак відкрилось нове поле наукового пошуку, однією з проблемних ділянок якого стало дослідження особливостей взаємозв'язку національного та релігійного. Ця проблема

приваблює не лише філософів, а й значно ширше коло науковців, зокрема, істориків, психологів, соціологів, етнографів та лінгвістів. Аналіз місця та ролі православ'я, його впливу на соціально-політичне і духовне життя українського суспільства є одним із найактуальніших напрямків і сучасних релігієзнавчих досліджень. Особливо важливим у цьому аспекті є філософсько-соціологічний аналіз духовного життя суспільства як складної системи взаємопов'язаних елементів.

Духовна сфера суспільства є одним із суттєвих способів життєдіяльності людей, сфера, що носить відносно самостійний характер. Іншими словами, духовна сфера, за висловом В. Шинкарука, є не лише певним способом практично-духовного засвоєння світу, а й сферою духовного виробництва. Таке розуміння духовності, духовного життя суспільства безпосередньо відноситься й до православ'я, його основних ідейних положень, зокрема, онтології, антропології, гносеології та вчення про кафолічність та етнофілітизм.

Названі вище проблеми стали неодмінним предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. В Україні розвідки з історії православ'я, його віровчення й обрядів, взаємодії з державою і суспільством є одними з найпоширеніших серед усіх релігієзнавчих тематик. Зумовлено це тим, що ця конфесія як в історичній ретроспективі, так і сьогодні залишається домінантною в нашій країні. Тематика досліджень православної конфесії є доволі широкою і здійснюється не тільки в релігієзнавчій, а й в історичній, політичній, культурологічній та інших площинах. Саме тому обсяг літератури, де розглядаються історичні, богословські, економічні, соціальні, культурні та інші аспекти функціонування православ'я, є надто великим і нараховує десятки монографій та сотні статей. На це звертає увагу один із дослідників православ'я в Україні О. Саган у спеціальному розділі «Православна проблематика в дослідницьких здобутках українських релігієзнавців» [5].

Необхідність вивчення етнонаціональної специфіки православ'я зумовлена також недостатньою теоретичною розробкою цієї проблеми у вітчизняній літературі. На відміну від російського сегмента дослідницького поля, який природно є надто активним в осмисленні російських духовних реалій, українське релігієзнавство досліджувало українське православ'я в тісному взаємозв'язку із російським, в результаті чого оцінка РПЦ та її діяльності, яка зав'язана на УПЦ, є переважно негативною. Так, вже в перших публікаціях про православ'я в Україні автори в той чи інший спосіб торкалися проблем російського феномену. Зокрема, досліджуючи українське православ'я, науковці розглядали історію останнього як постійне змагання за незалежність від РПЦ. Звертаючись до проблем

міжконфесійного діалогу, автокефалії та можливості отримання її українським православ'ям, дослідники відстоювали права української церкви перед небезпекою їх втрати від РПЦ [1].

Ці перші роботи, можливо, і не були строго об'єктивними. Політичні пріоритети часто переважали в них. Автори значною мірою були заангажованими на певну церкву, що автоматично ставило церкву «поза критичним аналізом її внутрішньо- та зовнішньо-церковної діяльності». Але завдяки цим першим роботам вдалося подолати «сито імперських шовіністичних схем», сформувати самостійну наукову позицію, яка б відповідала принципам академічного релігієзнавства.

Релігієзнавчий підхід у вивченні питання національного в контексті буття православ'я має певну специфіку. Не ігноруючи точку зору богословів у висвітленні цієї проблеми, релігієзнавство передбачає аналіз суті феномену, його філософського змісту, з'ясування історичних і культурних коренів явища, його приналежності до певної традиції, вивчення історичного контексту його розвитку, виходячи із загальнонаукових вимог об'єктивності, історизму, позаконфесійності, системності, діалектичності тощо.

Проблема національної специфіки православ'я недостатньо вивчалася в релігієзнавчій літературі попередніх часів насамперед тому, що радянська наука, офіційно й неофіційно, накладала табу на розробку багатьох релігійних тем, особливо тих, які зосереджувались на аналізі специфіки будь-якого релігійного напрямку, зокрема православ'я, особливо українського. Вітчизняному релігієзнавству вдалося відносно швидко заповнити лакуну, яка утворилася в дослідженні релігійних традицій, їх національних особливостей. Попри марксистсько-ленінські підходи у вивченні релігії радянської доби, в Україні виникла серйозна школа православознавців [1].

Тривалий час радянські релігієзнавці змушені були вести свої дослідження в межах атеїстичної ідеології та критики богословських ідей як реакційних. А розгляд проблем представниками академічного богослов'я, що працювали переважно за кордоном, схилився до конфесійної заангажованості, надання переваги вивченню джерел з історії богословської думки певної конфесії.

Умови радянської науки дозволяли дослідження деяких релігієзнавчих проблем, зокрема вивчення історії та ідеології православ'я, хоча це і відбувалося в межах марксистських атеїстичних ідеологем. Незважаючи на явну заідеологізованість, як слушно зауважує професор А. Колодний, релігієзнавчі дослідження радянської та перших років пострадянської доби все-таки заслуговують на увагу дослідників [3]. У зв'язку з агресивним ідеологічним й адміністративним наступом РПЦ на православ'я в Україні,

тема російського православ'я все частіше почала звучати і в Україні серед українських вчених та богословів, публіцистів і письменників.

Наявні дослідження показують, що в долі всіх православних народів їх релігії відігравали й відіграють велику роль, оскільки виступають основним цивілізаційним ідентифікатором, визначальним показником належності до східно- або західнохристиянської культури.

Православ'я сформувало ментальність цих народів, особливий тип світогляду і релігійності, відмінне від католицького ставлення до світу, специфічну обрядову систему, естетичні символи вираження віри. Врешті православ'я перетворилося на чинник етнічного самовизначення тих народів, які прийняли християнство в його східній формі. Фактично для всіх народів, які звільнялися від іноетнічного підпорядкування шляхом здобуття національної і політичної незалежності, релігія стала або рушієм, або ідейним супроводжувачем визвольних рухів.

Процес набуття політичної, державної та духовної свободи для православних народів виявився складним, багатосходинковим, який зазнавав не тільки поступ уперед, а й часті відкати [2].

Відповідно роль православ'я – стримуюча чи провідна в національних рухах – залежить від політичного статусу тієї нації, інтереси якої представляє та чи інша православна церква: якщо православна церква відстоює прагнення імперських, панівних націй, то вона виступає проти автокефалізаційних тенденцій; якщо ж церква та її лідери виражають визвольні мрії гнобленого народу, то вони всіляко підтримують самостійницькі та націєтворчі процеси.

Тому, коли йдеться про визначення місця і значення православ'я в духовному житті українського соціуму, основним акцентом релігієзнавчого аналізу мають поставати ті його сфери, де можна говорити, або про виробництво ним духовних цінностей для всього суспільства, або про ті сфери, на які воно має істотний вплив. Це підтверджують і слова видатного українського філософа С. Кримського: «Духовна значимість універсального досвіду української нації визначається історією її культури, затвердженням ідей софійності (буття під знаками практичної мудрості), онтологічного оптимізму (епічного ставлення до драм існування, перетворення стихій зовнішнього світу в чинник вільного життя за образом волі у полі), принципу духовного розуму (тобто інтелекту, який веде до віри, узгоджується зі схильностями серця як духовного осередку індивідуальності)» [4, с. 10].

Література

1. Вергелес К. М. Національне в контексті суспільного буття православ'я (на прикладі РПЦ): автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.11

«Релігієзнавство». Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2012. 18 с.

2. Вергелес К. М. Православна релігія в сучасному українському соціумі. *Гілея*. 2017. № 119. С. 174–178.

3. Колодний А. Релігієзнавство демократичної України. *Українське релігієзнавство*. 2001. № 20. С. 3–20.

4. Кримський С. Заклики духовності ХХІ століття: [З циклу щоріч. пам'ят. лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р.]. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 32 с.

5. Саган О. Н. Національні прояви православ'я: український аспект. Київ: Світ Знань, 2001. 255 с.

Ольга Гордійчук,

кандидат філософських наук,

здобувачка кафедри філософії та політології,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МЕНТАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація є характерним для сучасного світу об'єктивним процесом всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації. Це динамічне, суперечливе, неоднозначне, різнопланове, багатоаспектне явище планетарного масштабу. Не можливо проаналізувати і пояснити усю сукупність сучасних трансформаційних змін у суспільстві та їх наслідки, обмежившись дослідженням тільки економічних і політичних перетворень. Важливим компонентом суспільного життя, що часто залишається поза належною увагою науковців, є духовна складова.

Універсалізація, релятивізація, фрагментизація – сучасні процеси, що «розмивають» унікальне неповторне «обличчя» кожного народу. Відтак актуалізується проблема збереження національних ментальностей як унікальних комбінацій низки особливих рис світосприйняття, світорозуміння та світоперетворення кожного народу як певної цілісності, що витворена століттями і впливає на реакції та моделі поведінки його представників як на свідомому, так і підсвідомому рівні [1, с. 46].

Національна ментальність кожного народу є унікальною та неповторною, вона сформована історично в певній спільноті на певній території, водночас містить в собі й загальнолюдські цінності.

На глобальному рівні ментальні відмінності між різними народами й цивілізаціями можна побачити в усіх сферах життєдіяльності. В економіці та